

OSLO TINGRETT

Domstolsarbeidet i **22. juli-saken**

ERFARINGSRAPPORT

KORTVERSJON

1. Organiseringen

22. juli 2011 skjedde det utenkelige. Hele det norske samfunnet ble preget av en forbrytelse som var vanskelig å fatte.

I løpet av noen timer ble 77 personer drept og mange såret. Hele det norske samfunnet ble preget av en forbrytelse som var vanskelig å fatte. Gjerningsmannen ble pågrepet samme dag, og det ble umiddelbart klart at man sto foran en rettssak av helt uvanlige dimensjoner.

1.1 Organiseringen av arbeidet

Arbeidet med 22. juli-saken stilte Oslo tingrett overfor utfordringer langt utover det ordinære. Handlingene ble opplevd som et angrep på samfunnet. Flere tusen personer var direkte og indirekte berørt av terrorhandlingene, og hadde straffeprosessuelle rettigheter i forbindelse med gjennomføringen av straffesaken. Det kom inn 858 begjæringer om oppnevning av bistandsadvokat i løpet av kort tid etter handlingene. 175 bistandsadvokater ble oppnevnt. I tillegg skapte saken stor medieoppmærksomhet over hele verden. Om lag 2 000 representanter for mediene fulgte saken på et eller annet tidspunkt.

Domstolen måtte tenke nytt, og den vanlige måten å arbeide på i en domstol måtte suppleres med nye arbeidsformer.

Domstolen etablerte et team av erfarne og kompetente medarbeidere, som skulle arbeide sammen om gjennomføringen av den store arbeidsoppgaven. Som en særegen domstolsutfordring kom i tillegg den klare og lovfestede selvstendigheten dommerne har i sitt dømmende arbeid. Det var nødvendig løpende å gå opp grensene mellom de oppgavene som hørte til det dømmende arbeidet, hvor de ansvarlige dommerne hadde fullt og selvstendig ansvar, og de administrative og praktiske oppgavene, hvor samarbeidsteamet og domstolleder hadde ansvaret.

I de tidlige fasene av forberedelsen var det en særlig sentral oppgave å sørge for oppnev-

ning av bistandsadvokater. Hovedansvaret for dette arbeidet ble lagt på to erfarne avdelingsledere, som knyttet til seg to dommerfullmektiger og to saksbehandlere.

Videre var det viktige arbeidsoppgaver knyttet til gjennomføringen av rettsmøtene for varetektsfengsling. Det særegne for disse fengslingsene var det omfattende arbeidet knyttet til sikkerhet og tilrettelegging for tilstedeværelse fra de etterlatte og fornærmede, samt tilrettelegging for det store oppbudet av presse ved hvert rettsmøte.

Tingretten pekte tidlig ut en ansvarlig dommer for de dømmende arbeidsoppgavene under saksforberedelsen. Rundt årsskiftet 2011-12 ble hovedforhandlingsdommerne utpekt. Disse overtok fra januar 2012 hovedansvaret for dommeroppgavene under saksforberedelsen.

Domstolen satte seg som mål at arbeidet med 22. juli-saken skulle være preget av:

- Høy grad av brukerfokus
- Proaktiv arbeidsform
- Stor grad av åpenhet og imøtekommenhet overfor samfunnets behov for informasjon
- Ryddig, verdig og åpen domstolsbehandling
- En målsetting om at sakens behandling skulle bidra til økt tilliten til domstolene

I ettertid viser erfaringen at man undervurderer behovet for profesjonell prosjektledelse og bruk av profesjonelle styringsverktøy. En tidlig anskaffelse av dette kunne trolig bidra til bedre ressursbruk og økt kvalitet på arbeidet.

Oslo tingrett valgte å bruke egne ansatte til alle sentrale arbeidsoppgaver. Dette innebar i perioder en overbelastning på enkelte, og tingretten kunne søkt å avlaste disse på en bedre måte.

2. Fengslingsmøtene

De fem rettsmøtene om varetektsfengsling ga nyttig kunnskap om hva som senere ville kreves under den ti uker lange hovedforhandlingen.

Det ble holdt fem fengslingsmøter: 25. juli 2011, 19. august 2011, 19. september 2011, 14. november 2011 og 6. februar 2012.

De tre første fengslingsmøtene ble holdt for lukkede dører, mens de to siste gikk for åpne dører.

Det første fengslingsmøtet ble holdt mandag 25. juli. Et enormt oppmøte fra presse og publikum utgjorde en stor utfordring for gjennomføringen av rettsmøtet og kommunikasjonen utad. I forkant av rettsmøtet ble det besluttet at forhandlingene skulle gå for lukkede dører. Kjennelsen ble lest opp for pressen på en pressekonferanse i tinghuset mandag ettermiddag.

Neste fengslingsmøte (om forlenget isolasjon) ble holdt 19. august, men allerede 16. august ble det besluttet at dette skulle gå for lukkede dører. Da kjennelsen var klar, leste dommeren den opp for pressen. Også sorenskriveren var til stede og svarte på spørsmål.

Neste fengslingsmøte skulle holdes 19. september. Denne gangen sa tingretten nei til for-

håndslukking av dørene, og besluttet at det nå var på tide å slippe offentligheten inn. Et stort apparat ble satt i sving for å forberede overføring til flere saler, og ta imot presse fra inn- og utland. Beslutningen ble imidlertid omgjort av lagmannsretten, slik at dette møtet også gikk for lukkede dører. På samme måte som sist ble kjennelsen lest opp for pressen, og både dommer og sorenskriver svarte på spørsmål.

Før fengslingsmøtet mandag 14. november begjærte politiet at siktede skulle forklare seg over videolink fra fengselet. Tingretten sa ja til dette, det samme gjorde Borgarting lagmannsrett. Men sent fredag ettermiddag kom det kontrabeskjed fra Høyesterett. Dermed ble dette det første åpne fengslingsmøtet med siktede til stede i salen. Interessen for å være til stede var stor, og det ble tilrettelagt for presse, fornærmede, etterlatte og publikum i flere saler i tinghuset. Det ble gjennomført pressebrifing med opplesing av kjennelsen ca. to timer etter at rettsmøtet var ferdig.

Det siste fengslingsmøtet før hovedforhandlingen ble avholdt 6. februar 2012. Denne gangen samtykket siktede til fotografering. Dette ble dermed offentlighetens første mulighet til å se bilder av siktede etter terrorhandlingene. 532 personer fulgte fengslingsmøtet. Av disse var det 185 fornærmede/etterlatte, 164 pressefolk og 183 publikum.

3. Fornærmede og etterlatte

Arbeidet med oppnevning av bistandsadvokater startet umiddelbart etter 22. juli 2011.

Saken ble etterforsket av Oslo politidistrikt, og alle begjæringene i straffesaken skulle behandles i Oslo tingrett, også alle begjæringer om oppnevning av bistandsadvokat. Oslo tingrett startet arbeidet umiddelbart etter 22. juli 2011. En betydelig utfordring var det store antallet fornærmede og etterlatte med rettigheter i saken. Det medførte både praktiske og juridiske utfordringer, som for eksempel arbeidet med oppnevning av bistandsadvokater, behandling av salærkrav og behandling av erstatningskrav.

Oslo tingrett er opptatt av effektivitet, likebehandling og rettferdighet. De fornærmede og etterlatte skulle ikke få svekkede rettigheter fordi de var så mange. Tingretten innså imidlertid at man måtte ivareta rettighetene deres på en annen måte, fordi de var så mange.

3.1 Arbeidet med oppnevning av bistandsadvokater

Med det store antallet bistandsadvokater som ble oppnevnt var det nødvendig å organisere arbeidet og lage gode rutiner for å sikre oversikt, effektivitet og likebehandling. De praktiske grepene er nærmere beskrevet i hovedrapporten.

3.1.1 Oppnevning av koordinerende bistandsadvokater

Bistandsadvokaten skal ivareta fornærmede og etterlattes interesser i forbindelse med etterforskning og hovedforhandling i saken. Under etterforskningen har bistandsadvokaten blant annet rett til å være tilstede i rettsmøter og ved etterforskingsskritt som f.eks. åstedsbefaringer.

Bistandsadvokaten har rett til å uttale seg om prosessuelle spørsmål som angår fornærmede og etterlatte. For tingretten ville det blitt svært vanskelig å måtte forholde seg til alle de etter hvert 175 bistandsadvokatene som var oppnevnt, og det ble oppnevnt tre koordine-

rende bistandsadvokater i saken, både under etterforskningen og hovedforhandlingen.

Det ble avholdt flere møter med de koordinerende bistandsadvokatene, der det ble drøftet ulike løsninger og hvor retten fikk verdifulle innspill om tilrettelegging for fornærmede og etterlatte. De arrangerte to informasjonsmøter med alle bistandsadvokatene. De samordnet bistandsadvokatenes synspunkter på viktige spørsmål og de sendte ut informasjon til alle bistandsadvokatene.

Etter Oslo tingretts mening bidro bruken av koordinerende bistandsadvokater til at bistandsadvokatene i denne saken fikk langt større gjennomslagskraft enn om den enkelte bistandsadvokat hadde sendt egne henvendelser og begjæringer, og også større påvirkningskraft enn det som er vanlig. Etter Oslo tingretts vurdering var det av stor betydning at de koordinerende bistandsadvokatene hadde egne klienter i saken.

Ved lovendring i straffeprosessloven § 107 h, som ble vedtatt og trådte i kraft 30. mars 2012, ble det gitt lovhjemmel for å oppnevne koordinerende bistandsadvokater.

3.1.2. Organisering av arbeidet med oppnevningene

Saksbehandlingen av begjæringene var høyt prioritert. Alle begjæringene ble konsentrert på to avdelingsledere/tingrettsdommere, to dommerfullmektiger og to saksbehandlere. Arbeidet var svært ressurskrevende. Det ble laget hensiktsmessige arbeidsfordelinger og utarbeidet maler som lettet arbeidet.

Når det kom inn anker, ble det vurdert omgjøring. For at lagmannsretten skulle få et bedre grunnlag for sin behandling, ble anker sendt samlet til lagmannsretten med en redegjørelse for tingrettens vurdering generelt og i den konkrete saken.

3.1.3 Hvem fikk bistandsadvokat

Retten kan med hjemmel i straffeprosessloven § 107 a jf § 107 b oppnevne bistandsad-

vokat for fornærmede og etterlatte. Det er i utgangspunktet fritt bistandsadvokatvalg, jf. straffeprosessloven § 107 b annet ledd.

Etterlatte:

Straffeprosessloven § 107 a annet ledd regulerer i hvilke tilfeller etterlatte har rett til bistandsadvokat. Som etterlatt regnes avdøde ektefelle eller samboer, barn og foreldre, jf. straffeprosessloven § 93 a.

Alle etterlatte som begjærte det fikk oppnevnt bistandsadvokat. I størst mulig grad ble det oppnevnt samme bistandsadvokat for de etterlatte etter en avdød. Det ble gjort enkelte unntak der det var et sterkt konfliktpreget forhold mellom de etterlatte.

Fornærmede:

Straffeprosessloven § 107 a første ledd a og b angir hvilke straffebud der overtredelse gir fornærmede krav på bistandsadvokat. Hverken drapsforsøk eller terrorhandlinger er omfattet. Fornærmede har rett til bistandsadvokat dersom det er grunn til å tro at vedkommende på grunn av den straffbare handlingen vil få en betydelig fysisk eller psykisk skade jf. § 107 a første ledd bokstav c, og i andre tilfeller der sakens art og alvor, hensynet til de berørte eller andre særlige forhold tilsier at det er behov for advokat eller og § 107 a tredje ledd.

Alle som var på Utøya da skytingen pågikk fikk oppnevnt bistandsadvokat i det man anså vilkårene oppfylt etter straffeprosessloven § 107 a, første ledd bokstav c eller tredje ledd. Det samme gjaldt de frivillige hjelperne som var på sjøen i båt. Det ble gjort en tilsvarende vurdering for regjeringskvartalet. Alle som var inne i eller befant seg i umiddelbar nærhet av de mest skadete bygningene, dvs. i H-blokken, S-blokken og R 4 da bomben eksploderte fikk oppnevnt bistandsadvokat.

For de øvrige ble det foretatt en konkret vurdering av om vedkommende kunne anses som fornærmet i saken og om det var grunn til å tro at vedkommende ville få en betydelig skade i lovens forstand. For disse personene ble ikke tredje ledd ansett å gi grunnlag for oppnevning. Grunnen var at det ikke forelå et behov for advokatbistand i forbindelse med utøvelse av prosessuelle rettigheter og plikter i saken. Det forhold at vedkommende hadde

erstatningskrav i saken eller vitnestatus ble ikke ansett tilstrekkelig for oppnevning.

For å begrense antall bistandsadvokater under hovedforhandlingen underrettet Oslo tingrett om at oppnevningen under etterforskningen også omfattet arbeidet med voldsoffererstatning, uavhengig av om advokaten ble oppnevnt til hovedforhandlingen.

3.1.4. Statistikk

Under etterforskningen ble det oppnevnt 175 advokater for 718 personer. Det var 140 avslag. Av dette ble 34 anket til lagmannsretten og 21 til Høyesterett. Ingen av ankene førte frem. 595 av oppnevningene gjaldt Utøya og 123 Regjeringskvartalet.

Til hovedforhandlingen ble det oppnevnt 165 advokater for 782 personer. Det var 42 avslag. 657 av oppnevningene gjaldt Utøya og 125 Regjeringskvartalet.

3.2 Oppnevning av koordinerende bistandsadvokater

Det store antallet bistandsadvokater gjorde at det var nødvendig å effektivisere og koordinere kontakten med denne gruppen. Siv Hallgren, Frode Elgesem og Mette Yvonne Larsen ble derfor tidlig i saken oppnevnt som koordinerende bistandsadvokater. Tingretten hadde egne møter med de koordinerende bistandsadvokatene for bedre å kunne planlegge tilretteleggingen for de etterlatte og fornærmede. De deltok også på aktørmøtene. Vi brukte også de koordinerende bistandsadvokatene til å innhente og samle informasjon om synspunkter blant bistandsadvokatene om forskjellige spørsmål. Under hovedforhandlingen stilte de tre koordinerende bistandsadvokatene spørsmål på vegne av bistandsadvokatene. Før hovedforsamlingen arrangerte de tre koordinerende bistandsadvokatene stormøter for alle bistandsadvokatene hvor Oslo tingrett deltok.

3.3 Salær til bistandsadvokater

Tingretten utarbeidet et eget salærskjema som skulle benyttes og samlet arbeidet på fire dommere for å sikre mest mulig likebehandling av kravene. Overføringsdomstolene fikk lister for avkryssing av om advokatene hadde vært til stede under hovedforhand-

lingen. Disse ble benyttet ved stikkprøvekontroll av advokatenes salærkrav.

Tingretten erfarte at det er vanskelig å foreta reell prøving hva som er som er «rimelig og nødvendig» arbeid med saken. Erfaringen tilsier at departementet bør gi klarere kriterier for vurderingen av arbeidet.

3.4 Godtgjørelse etter vitnegodtgjørelsesloven

Tingretten beregnet at om lag 1 200 personer var omfattet av personkretsen i straffeprosessloven § 93 f, jf. Vitnegodtgjørelsesloven, og dermed hadde krav på dekning av reiseutgifter, diett og tapt arbeidsfortjeneste.

På grunn av det store antallet personer som hadde rett til å være til stede, laget tingretten egne skjemaer og rutiner for behandlingen. Det ble etablert en ordning hvor folk kunne bestille via domstolenes reisebyrå. Reisebyrået sendte regning direkte til tingretten. Alle fakturaene ble behandlet og attestert av samme dommer.

3.5 Sivile krav

Det var klart at et betydelig antall fornærmede, etterlatte og andre skadelidte etter terrorhandlingene 22. juli ville ha krav på erstatning og oppreisning. Straffeprosessloven gir en vid adgang for at skadelidte skal få behandlet sine erstatningskrav i straffesaken. Med et anslag på 2000 krav, og med ca. 1 time på hvert krav, ville retten bruke 70 uker på å behandle disse. Det var ikke ønskelig for noen at straffesaken mot Breivik skulle få et slikt omfang. Samtidig var det viktig for Oslo tingrett at skadelidte etter terrorhandlingene ikke skulle bli dårligere stilt enn andre ofre for straffbare handlinger, bare fordi de var så mange.

Det er etablert en statlig ordning med voldsoffererstatning, hvor den som har lidd personskade som følge av en straffbar handling eller dennes etterlatte, har rett til erstatning fra staten etter nærmere regler i voldsoffererstatningsloven. Voldsoffererstatning tilkjennes etter søknad til Kontoret for voldsoffererstatning (KFV) i Vadsø.

Allerede i det første aktørmøte i august 2011 tok Oslo tingrett opp at det ikke ville

være praktisk mulig å behandle de sivile kravene i straffesaken. Påtalemyndigheten var av samme oppfatning. Det samme ble signalisert til Justisdepartementet.

Oslo tingrett så det også som lite ønskelig at man behandlet noen få såkalte pilotsaker i straffesaken. Formålet med pilotsaker skulle være å finne nivået på oppreisningserstatningen. Dette ville medføre en utvidelse av hovedforhandlingen som ville vanskeliggjøre en behandling av straffesaken før sommeren 2012. Bistandsadvokatene var opptatt av at de skadelidte etter terrorhandlingene 22. juli ikke skulle bli dårligere stilt enn skadelidte i andre straffesaker. Det ble pekt på at retten, og ikke forvaltningen, burde fastsette nivået på oppreisningen.

Den 7. desember 2011 sendte Justisdepartementet på høring et forslag til endringer i voldsoffererstatningsloven og straffeprosessloven som blant annet gjaldt behandlingen av sivile krav. Departementet foreslo blant annet en ny § 17 a i voldsoffererstatningsloven. I praksis innebærer denne at domstolene kan overprøve Erstatningsnemndas skjønnsette utøvelse i saker hvor kravet ikke har vært behandlet i straffesaken. Dette var en helt nødvendig lovendring for at bistandsadvokatene skulle være enig i at sivile krav ikke ble behandlet i straffesaken. Stortinget traff vedtak i mars 2012 og lovendringene ble sanksjonert i statsråd 30.03.12.

I desember 2011 kontaktet de koordinerende bistandsadvokatene Oslo tingrett med spørsmål om man ville støtte etableringen av en pilotsaksgruppe. Det er retten som dekker bistandsadvokatenes salær for arbeidet med å fremme krav overfor voldsoffererstatningsmyndighetene. Tingretten ga derfor tilsagn om å dekke utgiftene for en slik gruppe med tre til fire medlemmer. Pilotsaksgruppen skulle plukke ut 10 til 15 pilotsaker som kunne fremmes for KFV og eventuelt klages inn for Erstatningsnemnda.

Oslo tingrett dekket også reiseutgifter til fornærmede og etterlatte som skulle møte under de muntlige forhandlingene i Erstatningsnemnda, samt utlegg til sakkyndige vitner mv. Voldsoffererstatningsmyndighetene hadde ikke hjemmel til å dekke disse utgiftene. Oslo tingrett mente det var naturlig at retten dekket

disse, så de skadelidte etter terrorhandlingene 22. juli 2011 ikke kom dårligere ut enn skadelidte i andre straffesaker. Det ville også være urimelig om "pilotene" skulle bære den økonomiske risikoen for kostnadene ved en ordning hvor det ble fastsatt ett nivå for oppreisning gjennom presedenssaker - en ordning som ville spare det offentlige for betydelige utgifter.

Lovendringene som ble vedtatt i straffeprosessloven og voldsoffererstatningsloven var med og legge forholdene til rette for at spørsmålet om behandlingen av de sivile kravene ikke ble satt på spisen. Etableringen av en pilotgruppe som fikk ansvar for å finne og fremme presedenssaker for voldsoffererstatningsmyndighetene, har vært ressursbesparende.

Etter straffeprosesslovens § 428,4 kan retten nekte krav fremmet i straffesak, hvis det er åpenbart mer hensiktsmessig å bruke sivilprosessens former. Bestemmelsen er ment som en unntaksbestemmelse. Etter tingrettens mening bør myndighetene vurdere om unntaksregelen er for snever. Det bør blant annet presiseres i lovteksten at retten kan nekte kravene forfulgt hvis de har et slikt omfang at en behandling av disse vil forsinke eller gjøre det uforholdsmessig vanskelig å gjennomføre straffesaken på en hensiktsmessig måte.

Bestemmelsen i § 431 om at sivile krav kan utsettes til straffesaken er pådømt, er ikke

tilstrekkelig. I 22. juli-saken ville dette tatt minst 70 uker. Det vil være svært vanskelig å finne personer som kan påta seg vervet som meddommere i denne type saker.

3.6 Rettsavklaringer

Både Borgarting lagmannsrett og Høyesterett behandlet flere anker i 22. juli-saken. Dermed har det kommet en del nyere praksis omkring forståelsen av straffeprosessloven § 107 a. Høyesterett har uttalt seg både om fornærmedebegrepet og om hva som skal til for at det kan sies å foreligge en betydelig fysisk eller psykisk skade.

Det er også gitt føringer for hva som skal til for oppnevning etter § 107 a tredje ledd. Erstatningskrav mot gjerningspersonen eller vitnestatus er i seg selv ikke tilstrekkelig grunn til oppnevning. Heller ikke det forhold at saken gjelder alvorlige straffbare handlinger eller at saken har medført et stort medietrykk, er nok til å begrunne oppnevning av bistandsadvokat. Det er også slått fast at pårørende til en gjerningsperson ikke har rett til bistandsadvokat.

Ordningen med koordinerende bistandsadvokater ble lovhjemlet i straffeprosessloven § 107 h.

4. Lokaler

Rettsaken stilte store krav til de lokalene den skulle gjennføres i.

I utgangspunktet hadde ikke Oslo tingrett lokaler som fullt ut egnet seg til denne saken.

4.1 Valget av Oslo tinghus

Pressens organisasjoner ga tidlig uttrykk for at saken måtte gjennomføres i eksterne lokaler, jf. gjennomføringen av Nokas- og Orderud-saken. Både store hoteller i Oslo og på Gardermoen, Norges varemesse på Lillestrøm og Oslo spektrum ble vurdert. Disse alternativene krevde store midlertidige ombygginger og tilrettelegginger. Politiet ga klart uttrykk for at eksterne lokaler - og hoteller i særdeleshet - var lite ønskelig av sikkerhetsmessige årsaker.

En ombygging av sal 250 i Oslo tinghus kunne gi et stort og egnet rettslokale. I tillegg kunne hele 2. etasje disponeres til sakens aktører, og dermed gi gode arbeidsvilkår for presse, forsvarere, aktor, bistandsadvokater og tingrettens egne medarbeidere. Dette fremsto som et fornuftig og godt valg.

Ved å velge Oslo tinghus som rettslokale, var det i tillegg nødvendig med eksterne lokaler til presse og fornærmede/etterlatte. Et senter for etterlatte og to pressesentre ble etablert i nærheten av Oslo tinghus.

4.2 Ombygging og anskaffelse av møbler

Statsbygg var ansvarlig for å gjennomføre ombyggingen. Ved hjelp av rammeavtaler og haste-bestemmelser knyttet til anskaffelsene klare man å planlegge et prosjekt som måtte gjennomføres på rekordtid.

Hele 2.etasje ble satt av til saken. Etasjen ble delt inn i en sone hvor alle som var akkreditert, hadde adgang og en sone for fornærmede/etterlatte hvor pressen ikke hadde tilgang.

Parallelt med at byggeprosjektet gikk sin gang, måtte rettsalsmøbler og teknisk utstyr anskaffes. I salen var det behov for aktørmøbler, publikumsbenker og stoler. I tillegg trengtes det

teknisk utstyr i salen og utstyr til overføring av lyd og bilde til andre saler og andre domstoler.

Det var en stor utfordring å anskaffe møbler og utstyr i løpet av den korte tiden som var til rådighet. Tingretten fikk bistand fra konsulenter som hadde rammeavtale med DA til formalitetene knyttet til de ulike anskaffelsene. Det var likevel meget arbeidskrevende for tingretten.

Det ble benyttet hasteprosedyre med begrenset anbudskonkurranse.

4.3 Tilrettelegging av pressesentre

Pressesenteret på Hotel Bristol hadde 370 plasser, og ble holdt åpent de to første ukene under saken. Det ble innredet med en blanding av kinooppsett og langbord. Det ble leid inn tolkeutstyr slik at de som ønsket det kunne høre den engelske oversettelsen via headset.

Pressesenteret i sal 227 i tinghuset ble også innredet med en blanding av kinooppsett og arbeidsbord. Plassene ble merket slik at det var avklart hvem som skulle sitte hvor før oppstart av saken. Presserommet i sal 207 var møblert med kinooppsett. Rom 281 ble brukt som redigeringsrom for NRK, TV 2 og VG. Også VG-auditoriet ble brukt som pressesenter i alle ukene rettsaken varte.

4.4 Serviceskranker

Det ble etablert ulike serviceskranker.

I Oslo tinghus, 1.etasje: Beregnet for alle grupper (fornærmede/etterlatte/bistandsadvokater/publikum/presse).

I Oslo tinghus, 2. etasje: For fornærmede/etterlatte/bistandsadvokater.

Pressedesk: Oslo tinghus, 2 etasje: For pressen.

Grand hotel: For fornærmede/etterlatte/bistandsadvokater.

Hotel Bristol: For presse.

5. Overføringsdomstoler

Hovedforhandlingen ble overført til 17 domstoler i hele landet, slik at fornærmede og etterlatte kunne følge rettsaken nær sitt hjemsted.

Etter styrkingen av fornærmede og etterlattes rettigheter ved lov 7. mars 2008 nr. 5, jf. Ot.prp. nr. 11 (2007-2008), har fornærmede og etterlatte rett til å være til stede under hele hovedforhandlingen.

De fornærmede og etterlatte etter terrorhandlingene 22. juli 2011 utgjorde et betydelig antall. Det var til hovedforhandlingen oppnevnt 166 bistandsadvokater for 779 personer. Straffeprosessloven har allerede enkelte bestemmelser som hjemler bruk av fjernmøte, dvs. rettsmøter der ikke alle deltakerne er til stede i rettsalen, men deltar gjennom fjernmøteteknikk i form av lyd og bilde, eventuelt bare lyd.

Ved lovendring 30. mars 2012 ble det innført som nytt annet ledd i straffeprosessloven § 93 c at dersom antallet fornærmede og etterlatte gjør at gjennomføringen av rettsmøtet ville medføre uforholdsmessige omkostninger eller vil måtte skje i lokale som ikke er egnet, kan retten beslutte at fornærmede og etterlatte skal skje ved fjernmøte.

Det ble tilrettelagt for overføring av lyd og bilde til seks saler i annen etasje i Oslo tinghus, og til en sal i 1. etasje, samt til pressesenter i VG-bygget og på Hotel Bristol, og til etterlatte på Grand Hotel. I tinghusets annen etasje disponerte pressen to rettsaler, mens fire saler var satt av til etterlatte og fornærmede. Publikum kunne følge saken i sal 127 i tinghusets 1.etasje, der det var 160 plasser.

Høsten 2011 ble det foretatt en foreløpig kartlegging av hvor de etterlatte og fornærmede befant seg, og om de så for seg at de ville følge hovedforhandlingen helt eller delvis.

I slutten av februar 2012 ble det bestemt at 17 domstoler skulle ha overføring. Det ble i all hovedsak valgt en domstol i hvert fylke, ut fra hvor hovedvekten av de berørte var bosatt.

Det ble overført to bilder fra sal 250 til andre saler og overføringsdomstolene. Det ene viste en NRK-produksjon av det som skjedde i salen. Den andre viste bevisskjermen, det vil si det som ble fremlagt elektronisk på lerretter i sal 250. Når det ikke ble lagt frem bevis, viste skjermen et oversiktsbilde fra salen.

Det ble etablert ordninger for å informere overføringsdomstolene om det praktiske rundt hovedforhandlingen fra dag til dag og en sms varsling ved tekniske problemer. DA hadde ansvaret for det tekniske utstyret i overføringsdomstolene og selve overføringen og linjene, mens man i Oslo tinghus hadde ansvar for utstyret i salen og streamingen. Det var et tett samarbeid mellom DA, Oslo tingrett, leverandørene av nettløsningene og det tekniske utstyret og NRK som fungerte bra.

Det var lagt opp til bistandsadvokatene skulle bære kappe, og at de tilstedeværende skulle opptre som om de var i hovedforhandlingssalen. I overføringssalene i Oslo tinghus har de tilstedeværende blant annet reist seg når dommerne kom inn.

Vi har opplevd at ordningen med overføringsdomstoler har fungert godt. Det har gitt berørte anledning til å følge saken nærmere sitt hjemsted, noe som forhåpentligvis har vært positivt i forhold til skole, arbeidsted, familie og nettverk for øvrig.

Her ble hovedforhandlingen overført:

Tromsø, Steinkjer, Trondheim, Ålesund, Bergen, Kristiansand, Skien, Tønsberg, Drammen, Fredrikstad, Hamar, Bodø, Haugesund, Sandnes, Kristiansund, Alta og Hønefoss.

6. Teknisk tilrettelegging

Omfattende teknisk tilrettelegging var nødvendig, både i Oslo tinghus og i området utenfor tinghuset.

6.1 Anskaffelser

Ulike typer teknisk utstyr ble anskaffet og benyttet i forbindelse med avviklingen av hovedforhandlingen i 22.7-saken: AV-utstyr, utstyr og kabling for overføring av lyd og bilde til saler og streaming til andre domstoler, utvidet internett (trådløst og trådbundet), utstyr til overføring av lyd og bilde for presen (fra livespots og sal 250 til vinkelrom).

Da det ble avklart hvordan overføringen til andre domstoler skulle foregå, delte man anskaffelsen av utstyr i to:

- Ordinært AV-utstyr og kabling i sal 250
- Utstyr og kabling for overføring fra 250 til andre saler i huset, utstyr i overføringsdomstolene og streaming utenfor huset.

Anskaffelsene av AV-utstyr og utstyr til overføring ved kringkasting ble gjort gjennom hasteprosedyre med begrenset anbudskonkurranse, med bistand av eksterne konsulenter fra ÅF Norge AS som DA hadde rammeavtale med.

6.2 Teknisk tilrettelegging for media i tinghuset

Det var mange medier som ønsket å overføre live fra tinghusets andre etasje. Det var derfor nødvendig å legge til rette for uttak (livepunkter) for mediene i andre etasje, og samtidig avgrense forskjellige områder der dette kunne gjøres.

Telenor og Netcom sørget for utvidet kapasitet på mobilnett og 3G i tinghuset. Også antall uttak for strøm ble økt på pressesentrene og i salen. Behovet for tolking ble løst med høretelefoner i presse-sentrene.

6.3 Tilrettelegging utenfor tinghuset

TV-selskapene som skulle dekke saken, hadde behov for parkering av cirka 20 TV-busser, såkalte SNG-busser. De hadde også behov for fri sikt mot sør av hensyn til TV-satellittene. I området rundt tinghuset var det kun plass til TV2, NRK og VGTV.

Oslo tingrett inngikk derfor en avtale med Statsbygg om leie av parkeringsplasser på Tullinløkka. Det ble også inngått en avtale med TV2 om å levere TV-signaler fra tinghuset til Tullinløkka.

NRK, TV2, VG, EBU og ENEX ønsket store studier i nær tilknytning til tinghuset. Tingretten var i dialog med mediene, flere avdelinger i politiet (bl.a. trafikketaten og beredskapsetaten), bymiljøetaten i kommunen, brann og redningsetaten mv. for å organisere dette. Pressen hadde et stort behov for strøm til busser, kameraer m.m. Tinghuset kjøpte derfor inn fordelingsskap som sørget for strøm utenfor tinghuset.

7. Avtalene med NRK og Riksarkivet

Oslo tingrett og DA inngikk avtale med NRK om å produsere bilder og lyd av rettssaken, og med Riksarkivet om å oppbevare opptak av rettssaken for ettertida.

7.1 Avtalen med NRK

Det var bare to leverandører som kunne levere en pool for TV-overføring, NRK og TV2. Etter en avklaring i Medieutvalget bestemte Oslo tingrett og DA at NRK skulle ha oppdraget. TV2 aksepterte at NRK fikk oppdraget. Konklusjonen etter vurdering i henhold til reglementet for offentlige anskaffelser var at det ikke var nødvendig med en konkurranse.

DA inngikk en avtale med NRK som hadde følgende elementer: Poolordning for nyhets-

innslag, produksjon til pressesentre og overføringsdomstolene og opptak av hele rettssaken til oppbevaring for ettertiden i Riksarkivet.

7.2 Avtalen med Riksarkivet

DA ønsket å foreta et opptak av hele rettssaken, til oppbevaring for ettertiden. DA søkte Oslo tingrett om anledning til å foreta et slikt opptak.

DA inngikk en avtale med Riksarkivet, som innebar overlevering av alt materiale i et nærmere bestemt filformat. Opptaket ble gjort av NRK som en del av den øvrige produksjonen. Overleveringen innebærer at det i fremtiden er Riksarkivet som disponerer opptakene. De er klausulert i 60 år, men det kan søkes om innsyn i spesifiserte enheter i materialet. Det er Riksarkivet som behandler eventuelle søknader om innsyn.

8. Sikkerhet

Det ble tidlig klart at sikkerhetsnivået under hovedforhandlingen ville være forhøyet sammenliknet med ordinære straffesaker.

PST utarbeidet en trusselvurdering som ga anbefaling om hvilket sikkerhetsnivå som skulle etableres. Dette resulterte i skallsikring av tinghuset og sikkerhetskontroll av alle som skulle inn i tinghuset.

Det ble lagt til grunn et behov for fire sikkerhetskontroller ved hovedinngangen, to ved personal-inngangen og én i garasjen (kun varelevering). Etter hvert ble behovet nedjustert, slik at antallet åpne sluser ble halvert etter lunsj.

Avtale om anskaffelse av vektere ble gjort gjennom hasteprosedyre med begrenset

anbuds-konkurranse, med bistand av eksterne konsulenter som DA hadde rammeavtale med. På bakgrunn av erfaringer fikk vi klare regler for avbestilling av vektere dersom behovet endret seg.

Ansvar for sikkerhetsarbeidet var i startfasen uklart. Fra politiets side var ulike enheter involvert. Både politiets enheter og Oslo tingrett var usikre på ansvarsforholdene. Det ble brukt tid på å diskutere hvem som skulle ha ansvar for sikkerhetsarbeidet under gjennomføringen av saken, og hvordan dette skulle organiseres, samt kostnadsdekning av et så stort sikkerhetsopplegg.

Etterhvert som prosessen skred frem ble Oslo tingrett og DA enige om at tingretten måtte ta ansvar for anskaffelse av riktig sikkerhetsnivå, og for at kostnadene ville bli dekket av bevilgningene til gjennomføringen av 22. juli-saken.

9. Akkrediteringssystemet

Erfaringene fra fengslingene gjorde det klart at tingretten trengte et skreddersydd elektronisk system for å holde oversikt fra dag til dag, og fra uke til uke.

9.1 Akkreditering med adgangsbevis

Fornærmede og etterlatte som nevnt i straffeprosessloven § 93 a har rett til å være til stede under hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven § 93 c første ledd. Det var et sterkt ønske fra mange om å være til stede under rettssaken. I tillegg kom den enorme medieinteressen. Med en rettssak som skulle vare i ti uker, var det nødvendig med et akkrediteringssystem.

Alle som skulle følge rettssaken, enten i Oslo tingrett eller i en av de 17 overføringsdomstolene, måtte ha et adgangsbevis. Det var tenkt at adgangsbeviset måtte fremvises (eller skannes) for å få adgang til rettslokaler. På denne måten ble det lettere å holde oversikt over rettssakens ulike deltakere.

Grunnet brann- og sikkerhetshensyn var maksantallet i 2. etasje satt til 850 personer. Akkrediteringssystemet skulle hjelpe tingretten med ikke å overstige dette antallet. Det skulle til enhver tid være mulig å se hvor mange personer som var i 2. etasje, og hvor mange som var i hovedforhandlingsalen. Ved å lage personlig adgangsbevis med QR-kode som kunne skannes, hadde man hele tiden tilgjengelig oppdaterte tall over hvor mange mennesker som befant seg i tinghuset, samtidig som man var sikret at det bare var de personene man på forhånd hadde aktivert QR-koden, til som fikk tilgang.

Det ble brukt seks forskjellige fargekoder på adgangskortene, etter hvilken gruppe man tilhørte. På denne måten kunne man lett se hvilken gruppe den enkelte tilhørte. Tilbakemeldingen på adgangskortene fra de fornærmede og etterlatte i ettertid var positiv. Særlig ble muligheten til å bruke fargeinndelingen for å unngå aktører de ikke

ønsket å ha kontakt med (for eks. journalister/fotografer) trukket frem som positivt. Også den akkrediterte pressen har gitt uttrykk for at fargeinndelingen var en god løsning.

Det ble lagt opp til grupperegistrering under akkrediteringen. For mediene var det redaktørene som søkte om akkreditering for sine medarbeidere. Bistandsadvokatene fikk i oppgave å akkreditere de fornærmede og etterlatte.

Fordi presseaktørene var avhengig av en fleksibel ordning hvor de kunne bytte ut medarbeiderne som jobbet med saken, ble det utviklet et kvotesystem. Hver redaksjon akkrediterte alle medarbeidere som skulle jobbe med saken i løpet av de ti ukene. I akkrediteringssystemet kunne tingretten så angi hvor mange plasser den enkelte redaksjon skulle ha fra dag til dag.

9.2 Dagssystemet

Akkrediteringsløsningen ga god oversikt over hvor mange av de akkrediterte som skulle/kunne følge rettssaken i Oslo tinghus, men den ga ingen svar på hvor mange som ønsket å følge rettssaken samtidig (på de ulike rettsdagene). Det ble derfor utviklet et dagssystem som skulle sikre fornærmede/etterlatte plass i Oslo tinghus når de ønsket dette.

Adgang ble regulert ved å aktivere/ikke aktivere QR-koden på adgangskortene. Fornærmede, etterlatte og bistandsadvokater ga beskjed om ønsket plass ved å melde seg på via en nettside de dagene de ønsket å følge rettssaken. På den samme nettsiden fikk de beskjed om de hadde fått innvilget adgang, og om de kunne ha med seg en støtteperson på de aktuelle dagene.

For mediens del sendte tingretten annenhver uke en forespørsel til redaktørene om hvilke dager de ønsket tilgang og antall medarbeidere. Hvis det var flere som ønsket tilgang enn det var antall plasser, brukte tingretten en fordelingsnøkkel som var forankret i medieutvalget (se avsnitt 13) med representanter for norsk og utenlandsk presse.

10. Hovedforhandlingen

Retten ble satt kl. 09.00 mandag 16. april 2012. Hovedforhandlingen ble gjennomført på de planlagte ti ukene.

10.1 Beramning av hovedforhandling og oppnevning av forsvarere og bistandsadvokater

Av hensyn til de berørte var det ønskelig å gjennomføre hovedforhandlingen før sommeren 2012, og unngå utsettelse. Et forhold som kunne føre til utsettelse, var at Breiviks forsvarere fikk for lite tid til en forsvarlig forberedelse.

Normalt berammes straffesaker etter at tiltale er sendt inn til retten. Samtidig oppnevnes også forsvarere og bistandsadvokater mv. til hovedforhandlingen. I denne saken ville tiltalen tidligst foreligge i månedsskiftet februar/mars. Det var et svært omfattende etterforskningsmateriale i saken. Siktedes forsvarere burde starte forberedelsene før nyttår, hvis saken skulle gjennomføres før sommeren. Dette tilsa at hovedforhandlingen måtte berammes og forsvarere oppnevnes før tiltalen forelå.

Også for å sikre en reell ankeadgang over tingrettens avgjørelser om oppnevning av bistandsadvokater til hovedforhandlingen, var det ønskelig å starte dette arbeidet før tiltalen forelå.

Etter en dialog med statsadvokatene mottok tingretten 22. november 2011 en anmodning fra Oslo statsadvokatembeter om at saken ble berammet med oppstart 16. april 2012.

Retten ba samtidig advokat Lippestad om å avklare med sin klient hvem han ønsket som forsvarere under hovedforhandlingen. Oslo tingrett mottok 24. november 2011 en erklæring fra Breivik hvor hans forsvarerønske fremgikk.

Hovedforhandlingen ble berammet 1. desember 2011, og samme dag ble advokat Lippestad oppnevnt som forsvarer, og de tre andre som medforsvarere.

Arbeidet med å oppnevne bistandsadvokater til hovedforhandlingen startet i januar.

10.2 Meddommere

Meddommerne i 22. juli-saken ble trukket på vanlig måte. Sorenskriveren hadde besluttet forsterket rett etter straffeprosessloven § 276 annet ledd. Det ble derfor trukket ut tre meddommere og to varameddommere. En av fagdommerne og saksbehandler deltok under trekningen. De uttrukne ble oppringt av fagdommer kort tid etter trekningen, og litt senere ble det holdt separate møter med de som var trukket ut.

En meddommer søkte, og fikk fritak, jf. domstolloven § 90. Uttrukket varameddommer av samme kjønn rykket opp som meddommer, og det ble trukket ny varameddommer.

Det ble fremsatt habilitetsinnsigelser mot en av varameddommerne fra aktor og forsvarer. Innsigelsene kom på bakgrunn av tilleggsspørsmål til varameddommeren etter henvendelse fra en bistandsadvokat. Innsigelsene ble etter sorenskriverens delegasjon behandlet av en av tingrettens avdelingsledere. Det ble avsagt kjennelse hvor konklusjonen var at varameddommeren var inhabil. Det ble trukket ny varameddommer.

Rett ble satt med to mannlige og én kvinnelig meddommer, og én kvinnelig varameddommer. Annen rettsdag ble det fremsatt habilitetsinnsigelser mot den ene mannlige meddommeren. Retten besluttet i kjennelse enstemmig at han var inhabil. Møtende varameddommer rykket opp, og hovedforhandlingen fortsatte uten varameddommer.

10.2 Helseberedskap

Gjennomføring av 22. juli-saken skapte særskilte behov for helseberedskap både for etterlatte og fornærmede, for dommerne i saken, rettsbetjenten og for medarbeiderne i Sikkerhet og service. Saken bød også på store utfordringer når det gjaldt informasjon om rettssaken til etterlatte og fornærmede.

10.2.1 Samarbeidet med Helsedirektoratet

Oslo tingrett tok høsten 2011 kontakt med Helsedirektoratet med anmodning om et møte for å diskutere behovet for kontakt i forbindelse med forberedelse og gjennomføringen av rettsaken.

Oslo tingrett holdt i november et innlegg hvor det ble gitt informasjon om rettsaken i et møte i "Samarbeidsorganet for helsemessig og psykososial oppfølging etter 22.07.11". Deretter deltok tingretten på møtene i Samarbeidsorganet frem til sommeren. Oslo tingrett bidro til utformingen av helsefaglige råd til de berørte og landets fylkesmenn, med informasjon om hvordan rettsaken ville bli gjennomført og rettigheter til de berørte.

For å sørge for en forsvarlig helseberedskap i Oslo tinghus og overføringsdomstolene sendte Helsedirektoratet brev til landets fylkesmenn. Her anmodet man om at de tok initiativ til et møte mellom overføringsdomstolene og kommunehelsetjenesten, for å planlegge helseberedskapen under rettsaken. Tilbakemeldinger fra overføringsdomstolene viser at dette har fungert godt.

Myndighetene hadde behov for å nå ut med informasjon til etterlatte og fornærmede med helsefaglig råd i forbindelse med rettsaken, samt rettigheter knyttet til skolegang m.v. På vegne av Helsedirektoratet sendte tingretten ut Råd om rettsaken fra Senter for Krisepsykologi og et brev fra kunnskapsministeren med informasjon om regler rundt fravær mv., til alle bistandsadvokatene. Disse ble bedt om å videreformidle informasjonen til sine klienter.

Oslo tingrett deltok også på felles samlinger arrangert av Helsedirektoratet for etterlatte fra henholdsvis Regjeringskvartalet og Utøya med informasjon om den forestående rettsaken. Videre deltok tingretten på fylkesvise samlinger for fornærmede fra Utøya i Østlandsområdet. En rekke av overføringsdomstolene bidro på tilsvarende måte på fylkesvise samlinger for fornærmede i sitt distrikt.

Samarbeidet med Helsedirektoratet var effektivt og fungert svært godt. Det var viktig at Oslo tingrett bidro med informasjon til helsemyndighetene og andre offentlige organer

som hadde ansvaret for helsemessig og psykososial oppfølging etter 22. juli 2011.

10.2.2 Samarbeid med andre instanser

Oslo tingrett etablerte et samarbeid med Oslo kommune, Helse- og velferdsetaten. Det ble enighet om at Oslo kommune skulle ha en gruppe fagpersoner (allmennleger, psykiatere, spesialsykepleiere, sosionomer) som skulle rullere på å ha vakt i tinghuset.

Oslo tingrett etablerte også en egen dialog med Hjelp 24 (nå StaminaHot), som bidro med informasjon til de ansatte i tingretten. Hjelp 24 hadde også debriefing med rettsbetjent, tolker og medarbeidere i Sikkerhet- og serviceenhetene, som hadde en sentral rolle i gjennomføring av saken. I tillegg var det tilbud om debriefing for dommerne i saken.

10.3 Plass for etterlatte og fornærmede i hovedforhandlingsalen

Hovedforhandlingsalen hadde ca. 190 plasser. Disse ble fordelt mellom etterlatte/fornærmede, pressen og enkelte andre som hadde særlig behov for å være tilstede. Før hovedforhandlingen startet, ble det gjennom bistandsadvokatene formidlet et sterkt ønske fra etterlatte og fornærmede om at det var viktig å være tilstede i salen noen dager når deres del av saken ble behandlet.

Det følger av straffeprosessloven § 93 c første ledd at fornærmede og etterlatte har rett til å være tilstede under hovedforhandlingen. Med de endringer i straffeprosessloven som trådte i kraft 30.mars 2012 fikk retten hjemmel til å beslutte at fornærmede, etterlatte og deres representanter kunne følge rettsaken i et annet rettslokale. Departementet ga samtidig uttrykk for at retten bør legge opp til en hensiktsmessig fordeling av hvem som gis anledning til å være tilstede til hvilke tidspunkt.

I et brev til alle bistandsadvokatene redegjorde tingretten for hvordan plassene ville bli fordelt til etterlatte og fornærmede: Etterlatte fikk tilbud om å følge saken i sal 250 den dagen obduksjonsrapporten til deres nærstående ble behandlet, eventuelt også sammen med andre familiemedlemmer eller nærstående. Det ble i brevet også åpnet for at etterlatte kunne følge saken en gang til i sal 250.

Fornærmede som skulle vitne under hovedforhandlingen, kunne ta med seg en eller flere støttepersoner i sal 250 den dagen de forklarte seg. Under hovedforhandlingen ble det åpnet for at etterlatte kunne melde inn ytterligere ønsker i perioden 3. mai til 22. juni. Det ble også åpnet for at fornærmede kunne følge saken i sal 250 en eller flere dager i denne perioden.

Oslo tingrett dekket reise og opphold etter vitnegodtgjørelsesloven for etterlatte inntil tre ganger og fornærmede inntil to ganger.

Det var en utfordring at man ikke på forhånd viste i hvilket omfang etterlatte og fornærmede ønsket å følge saken, herunder følge den i sal 250.

10.4 Tilretteleggingen for vitner

Det var 105 vitner som avga forklaring under hovedforhandlingen. Av disse hadde 55 oppnevnt bistandsadvokat. I tillegg avga 20 sakkyndige vitner forklaring.

Oslo tingrett har i flere år hatt en ordning med vitnestøtte i tinghuset. På grunn av sakens spesielle karakter og omfang var denne ordningen ikke tilstrekkelig. Det ble derfor etablert et samarbeidsorgan med representanter fra Oslo tingrett, Oslo politidistrikt og Oslo kommunes helseberedskap.

Det ble enighet om en arbeidsdeling hvor Oslo tingrett hadde hovedansvaret for kontakten med vitner som hadde oppnevnt bistandsadvokat. Oslo Politidistrikt hadde hovedansvaret for kontakten med øvrige vitner. Tilbudet om tilrettelegging skulle være det samme for alle vitner som ikke hadde en profesjonell rolle

Oslo tingrett sendte i mars 2012 ut et informasjonsbrev til de bistandsadvokatene med klienter som skulle vitne. Brevet inneholdt også spørsmål om behov for tilrettelegging mv. Tilsvarende brev ble sendt ut fra Oslo politidistrikt til vitner uten bistandsadvokat.

Samarbeidsorganet hadde ukentlige koordineringsmøter for å planlegge tilretteleggingen i uken som fulgte. Spesielle behov for tilrettelegging kunne være skjerming ut og inn av tinghuset, tolk, tilrettelegging i forbindelse med funksjonshemming, ønsker om ledsager/ekstra støttepersoner som ville trenge besøkskort og adgang til hovedforhandlingsalen. I etterkant

av møtene ble det sendt ut informasjonsbrev til de som skulle vitne kommende uke.

Oslo tingrett stilte til rådighet et eget vitnerom i skjermert sone. Alle som ikke hadde en profesjonell rolle, ble bedt om å møte der før de skulle forklare seg. Her ble de møtt av tjenestemenn fra Oslo politidistrikt. Vitnene fikk informasjon om helseberedskapen i tinghuset, om rettsalen, gangen i et vitneavhør, hvem som satt hvor mv. De også ble fulgt inn og ut av salen.

Samarbeidet med politiet og helsevesenet fungerte svært godt. En spørreundersøkelse blant vitner med bistandsadvokat viser at de alt i alt er godt eller meget godt fornøyd med hvordan de ble ivare tatt før og under vitneforklaringen i Oslo tinghus.

10.5 Serviceskranker

Det ble etablert fem serviceskranker for besøkende under rettsaken. Tre av disse var i tinghuset, en på Grand Hotel (for etterlatte) og en på pressesenteret på Hotel Bristol. Den viktigste serviceskranken for pårørende/etterlatte og bistandsadvokater ble etablert i 1.etasje i tinghuset. Denne var bemannet fra det tidspunktet sikkerhetskontrollen åpnet og inntil en halv time etter at retten var hevet for dagen. Hovedoppgaven til serviceskranken var å betjene alle som skulle følge saken i tinghusets 2. etasje. Blant oppgavene var adgangsregistrering, avvikshåndtering av akkrediteringssystemet, håndtering av besøkskort og å besvare generelle praktiske spørsmål. Den betjente også henvendelser fra pressen i samarbeid med pressesenteret i 2. etasje.

10.6 Kringkasting og fotografering under hovedforhandlingen

Norsk Presseforbund og Norsk Redaktørforening søkte i desember 2011 om tillatelse til fotografering og opptak for radio og fjernsyn under hovedforhandlingen.

Et meget kontroversielt spørsmål var om tiltaltes forklaring, eller deler av denne, skulle tillates kringkastet. Tiltalte selv ønsket kringkasting av sin forklaring, mens aktoratet og bistandsadvokatene motsatte seg dette. Retten ga ikke tillatelse til kringkasting av tiltaltes forklaring, fordi den mente det var en reell fare

for at tiltaltes forklaring ville bli påvirket av om den ble kringkastet. Retten mente dessuten det ville være i dårlig samsvar med straffesakens formål å kringkaste forklaringen fra en tiltalt hvis uttalte motiv med de påtalte handlinger nettopp var å skape publisitet om sitt budskap. Retten la også vekt på at kringkasting av tiltaltes forklaring ville være en urimelig belastning for de fornærmede og etterlatte.

Retten tillot heller ikke kringkasting av fornærmedes og eventuelle etterlattes forklaringer eller sluttbemerkninger. Vitneforklaringene fra tiltaltes venner, behandlende og rådgivende helsepersonell samt representanter fra observasjonsteamet fra Dikemark sykehus, ble heller ikke tillatt kringkastet.

Retten ga tillatelse til å fotografere og kringkaste aktors innledningsforedrag med forsvarers eventuelle bemerkninger. Tilsvarende tillatelse ble gitt under aktoratets og forsvarrets prosedyrer med replikk og duplikk.

Retten åpnet opprinnelig for kringkasting av noen av politiforklaringene. Da tiltalte benyttet seg av sin betingede rett til å kommentere vitnene uten kringkasting, ble det avdekket en prinsipiell ubalanse i kringkastingen. Retten omgjorde i beslutning 25. mai 2012 derfor sin tidligere tillatelse til kringkasting av disse vitneforklaringene, og begrenset kringkastingstillatelsen til å gjelde privatengasjerte sakkyndige som ikke motsatte seg dette, medlemmer fra den rettsmedisinske kommisjon og rettsoppnevnte sakkyndige.

Retten ga videre tillatelse til stillbildefotografering under de delene av hovedforhandlingen som ble tillatt kringkastet. Tillatelsene til kringkasting og fotografering omfattet ikke publikumsplassene eller sensitivt bevismateriale vist på storskjerm. Det ble dessuten lagt inn forsinkelser under enkelte sekvenser for å sikre at kringkastingen ikke skjedde i strid med forutsetningene for rettens tillatelse.

Retten tillot også at opptak av hele hovedforhandlingen ble overlevert til Riksarkivet for oppbevaring til historiske formål. Det ble samtidig besluttet at materialet ikke skulle tillates kringkastet før etter 60 år.

10.7 Tolking

Det var deltagere fra hele verden på Utøya. Flere etterlatte og fornærmede behersket ikke norsk. Disse ville i større eller mindre grad ha behov for tolk under hovedforhandlingen. I tillegg ville et betydelig antall utenlandsk journalister følge hovedforhandlingen. Det var viktig at tolkingen ble gjennomført på en slik måte at det ikke førte til forsinkelser i gjennomføringen av hovedforhandlingen.

Fornærmede og etterlatte som nevnt i straffeprosessloven § 93 a har rett til å være til stede under hovedforhandlingen, og har krav på tolk hvis de ikke forstår norsk.

Av hensyn til utenlandsk presse og engelskspråklige etterlatte og fornærmede ble det tidlig besluttet at hele hovedforhandlingen skulle tolkes til engelsk. De engelske tolkene tolket også ved pressekonferanser. De var en pool på fire tolker som selv fordelte arbeidet mellom seg, og sørget for vikar ved behov.

Bistandsadvokatene ble bedt om å opplyse om deres klient trengte tolk, og i så fall på hvilket språk, samt om vedkommende forsto engelsk.

Store deler av saken ble tolket til tyrkisk og arabisk og i et kortere tidsrom til georgisk. I tillegg ble enkelte vitneforklaringer tolket.

Tolkeutgiftene i 22. juli saken beløp seg til 1,3 millioner kroner. I hovedsak var dette utgifter i tilknytning til hovedforhandlingen.

10.8 Praktisk rutiner rettsbetjent

Under hele hovedforhandlingen var en rettsbetjent i salen. I tillegg var en medarbeider fra Internservice med spesiell kunnskap om det tekniske utstyret alltid tilstede i etasjen. Rettsbetjentens rolle ble sentral. I tillegg til de mer tradisjonelle rettsbetjentoppgaver, var rollen som koordinator mellom alle aktørene viktig. Mens saken pågikk, kommuniserte rettsbetjenten både med dommer, bistandsadvokater, NRK, tolker og teknisk personell via epost og SMS. Det var nyttig at involverte fikk rask beskjed om hva som skjedde i rettsmøtet. Det ble derfor innført en rutine at rettsbetjenten sendte SMS til de som hadde behov for informasjon.

11. Kommunikasjonsarbeidet

Medieinteressen var enorm – både før og under rettssaken. I alt 2000 pressefolk fra 265 medier meldte seg på i løpet av rettssakens ti uker. Halvparten av mediene var utenlandske.

Kommunikasjonsarbeidet i 22. juli-saken spenner over en periode på vel ett år. Det startet med en "ilddåp" 25. juli 2011, da det første fengslingsmøtet fant sted. Fengslingsmøtene ga viktig læring fordi de rommet mange av de utfordringer man senere måtte finne løsninger på. Allerede denne første dagen ble to viktige virkemidler tatt i bruk, som vi senere skulle få stor nytte av.

Det ble opprettet en Twitter-konto som gjorde det mulig å få beskjeder ut raskt. Det ble holdt pressekonferanse - med tolk - som en avslutning på dagen. De neste fengslingsmøtene ga mer læring, ikke minst om det å håndtere store menneske-mengder inn og ut av saler, akkreditering, overføring av lyd og bilder, teknisk tilrettelegging, internett, trådløst nett, 3G nett, live-uttak, livespotter, satelittvinkler og mye annet.

Det var kryssende hensyn og hårfine balanse-ganger mellom for eksempel målet om mest mulig åpenhet og meroffentlighet, på den ene siden, og vernet av personopplysninger og hensynet til de fornærmede/etterlatte på den andre. Meroffentlighet ble alltid vurdert.

Det ble svært mye informasjon og dokumenter som skulle formidles og gjøres tilgjengelig. Informasjon og avgjørelser ble fortløpende publisert på tingrettens nettside. Etter hvert ble det opprettet en egen nettside for saken (www.domstol.no/22-7).

Kommunikasjonsenheten i Oslo tingrett ble utvidet fra én til fire personer under arbeidet med saken. Det var også et nært samarbeid med informasjonsavdelingen i DA, som ga verdifull hjelp i de mest kritiske periodene.

Den interne organiseringen var en avgjørende faktor for kommunikasjonsarbeidet, og

enheten ble en integrert del av det samlede prosjektarbeidet fra starten av. Behovet var stort for løpende informasjon. Kommunikasjonsmedarbeiderne måtte være helt sikre på at informasjonen som ble gitt ut, var korrekt og pålitelig - og ble gitt ut på riktig tidspunkt.

11.1 Nye kommunikasjonskanaler

Å etablere nye kommunikasjonskanaler var nødvendig. Utfordringen lå særlig i å nå de utenlandske journalistene. Kanaler til de norske var godt opparbeidet fra før. Epostadresser til utenlandsk presse ble fortløpende registrert i forbindelse med fengslingsmøtene, slik at man kunne etablere effektive epostlister. Twitterkontoen ble markedsført ved enhver anledning.

På nettstedet for saken var hovedspråket på pressesidene engelsk. Også Twitter-meldinger og eposter ble formidlet på engelsk og norsk.

Målgrupper for nettsiden var i tillegg til pressen, også de fornærmede, etterlatte, vitner og aktører, samt publikum generelt. Nettsiden inneholdt derfor mye informasjon som normalt ligger utenfor tingrettens ansvarsområde.

Her var blant annet informasjon om spørsmål knyttet til helse, skole, arbeid og psykososiale temaer. Mange offentlige instanser bidro med informasjon til siden, og lenket opp til denne fra sine sider. Fra mars til august 2012 hadde nettstedet 200 000 visninger.

I tillegg valgte tingretten å holde pressekonferanser i forbindelse med alle viktige milepæler underveis. På alle pressekonferanser ble det også tolket til engelsk.

11.2 Dialogen med pressen

Dialogen og samarbeidet med pressen var gjennomgående bra. En av årsakene til dette var opprettelsen av Medieutvalget, som allerede ble etablert i september 2011. Her ble mange viktige temaer diskutert og avklart før hovedforhandlingen, som arbeidsforhold for pressen, fordeling av plasser, kjørerregler for foto og intervjuer, pool-ordninger osv.

Denne dialogen var viktig for å skape forståelse for pressens behov og tingrettens rammebetingelser. Under hovedforhandlingen ble tre representanter for pressen utpekt til å være pressens representanter overfor retten. De ble blant annet hørt av retten i forbindelse med spørsmål om kringkasting, lukking av dører og referatforbud.

11.3 Akkreditering og fordeling av plasser

Akkrediteringsarbeidet var svært krevende. Før jul gjennomførte vi en forhåndsakkreditering som ga nyttig informasjon om hvor mange som ville komme, og hvilke behov de hadde for infrastruktur, teknisk utstyr, tolking osv. Alt i alt kom det påmelding fra 2000 personer fra til sammen 265 medier. Halvparten av mediene var utenlandske. På det meste var kapasiteten 8-900 journalister, og alle medier fikk tilbud om en eller flere plasser.

Det var utfordrende å foreta prioritering mellom alle mediene og tildele plasser på en rettferdig måte. Medieutvalget ga her god bistand, og det ble enighet om en fordelingsnøkkel og noen prinsipper for kategorisering av ulike medier.

I de to første ukene var plassene i hovedsalen og i pressesenteret nummererte. Etter hvert ble dette redusert til enkelte rader og bord. Etter den første uken ble trykket lettere, som bidro til større fleksibilitet i tildelingen av plasser.

11.4 Gjennomføringen av hovedforhandlingen

I uka før saken skulle starte, innkalte tingretten pressen til et informasjonsmøte i sal 250. 200 pressefolk fra inn- og utland møtte. De fikk se den ferdige rettssalen, pressesentrene og innretningen på etasjen og stille spørsmål.

Fra rettssakens første dag bemannet tingretten en egen pressedesk i 2. etasje, og informasjonsarbeidet ble drevet herfra. Her hadde vi også en TV-skjerm på veggen og kunne følge med på det som skjedde i salen. Vi hadde egen vakttelefon, en egen pressemailadresse (presse@domstol.no) og visittkort med kontaklinformasjon.

Tingretten kunne også tilby mediedommere som pressen kunne bruke for å få kommentarer, forklaringer og utdypende informasjon på ulike temaer.

I teorien ønsket 250 medier fra første dag egne bilder av rettssalen, aktørene og den tiltalte. For å unngå trengsel og kaotiske tilstander inne i salen, og brudd på brannforskriftene, ble det organisert rullerende ordninger for fotografer. Over tid fikk dermed alle ta egne bilder. NRK hadde ellers pool-ansvaret for TV-bilder, mens Scanpix hadde pool-ansvar for stillfotos.

Det var mange kryssende hensyn. Pressens behov for bilder og intervjuobjekter kunne fort komme i konflikt med de fornærmedes behov for å skjerme seg, og ønsker om ikke å bli utlevert i en svært sårbar situasjon.

I etasjen ble derfor et område nær rettssalen merket som foto- og intervjufritt område. De som ønsket å bli intervjuet, måtte da bevege seg over i "miksesonen". Også inne i salen ble det avtalt kjøreregler om tilnærming til fornærmede/etterlatte.

Pressekonferanser ble holdt hver dag den første og siste uka - og ellers ved behov. Også dette fungerte meget godt.

12. Kostnader

12.1 Driftsutgifter

Myndighetene bevilget totalt 100,2 millioner til Domstoladministrasjonen og domstolenes gjennomføring av saken, hvorav 2,5 millioner i 2011 og 97,7 millioner i 2012.

Oslo tingretts andel av den totale bevilgningen ble i 2011 benyttet til lønn og tilrettelegging i tinghuset for å kunne gjennomføre fengslingsmøter.

Tilsvarende benyttet Oslo tingrett 42,8 millioner kroner til forberedelse og gjennomføring av 22. juli saken i 2012. Disse driftsutgiftene fordelte seg i 2012 på to hovedkontoer: Lønnskostnader: 7,9 mill. kr, innkjøp varer og tjenester: 34,9 mill. kr.

12.2 Regelstyrte kostnader

Kostnader til aktørene i medhold av straffeprosessloven, jf. salærforskriften og utgifter etter vitnegodtgjørelsesloven var per 29. april 2013 på 100,1 millioner kr. Kostnadene omfatter arbeid under etterforskningen og hovedforhandlingen.

13. Tilbakemeldinger

Etter hovedforhandlingen gjennomførte Oslo tingrett spørreundersøkelser blant fornærmede/etterlatte, vitner, bistandsadvokater og presse.

Blant fornærmede og etterlatte som har svart på undersøkelsen er det over 80 prosent som svarer at de er fornøyd eller meget fornøyd med måten saken er gjennomført på. Omkring 70 prosent av de som fulgte saken fra en overføringsdomstol svarer at de er godt fornøyd eller meget godt fornøyd.

Vitnene er godt fornøyd eller meget godt fornøyd med hvordan deres ønsker og behov ble tatt hensyn til. Nesten samtlige bistandsadvokater er godt fornøyd eller svært godt fornøyd med tingrettens tilrettelegging og gjennomføring av saken.

Over 500 pressefolk fra inn- og utland besvarte spørreskjemaet. Pressen var gjennomgående godt fornøyd med informasjonen og servicen under rettssaken. Pressen var også godt fornøyd med arbeidsforholdene i hovedforhandlingssalen og pressesentrene.

